

ОВЛАДЯВАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ НА СМИСЛОВАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ИЗРЕЧЕНИЯТА В ПОВЕСТВОВАТЕЛЕН И ОПИСАТЕЛЕН ТЕКСТ В ТРЕТИ КЛАС

Зайнепа Билюл Юрук

СОУ „Св. св. Кирил и Методий“ – с. Брезница

Овлабяването на четенето е необходима предпоставка за езиковото и литературното обучение на учениците. Четенето е начин на общуване и средство за получаване на информация.

Дейностите по усвояване на знания се осъществяват на няколко равнища:

- най-елементарното равнище се свързва с готовността за възприемане на учебна информация;

- второто равнище се отнася до разбиране, запомняне и усвояване на информацията;

- третото равнище отразява уменията да се прилагат знанията в позната ситуация или чрез подражание на модел;

- най-високо равнище бележи творческата речева дейност, при която учебната информация се прилага в нови ситуации и се изразява собствена позиция.

Дейностите, осъществявани в образователния процес, са рецептивни (четене и слушане) и продуктивни (говорене и писане). Продукт на рецептивните дейности е разбирането. В рецептивната компетентност се проявява уменията езиковата форма да се свързва със смисъла на текста, на изречението, на думата, на морфемата.

Обект на рецептивната дейност е текстът като резултат от речевата дейност на участниците в общуването, предмет е смисловото съдържание на текста. Четящият/слушащият не просто извлича готовата информация. Протичат процеси на сравняване с информацията, която е налична в съзнанието му. В зависимост от тази информация у реципиента се пораждат различни образи. Възможните степени на адекватност между предаваната и приеманата информация са от неразбиране до пълно разбиране на вложените смисли.

При по-малки ученици понякога осмислянето на текста се заменя от запомняне, без да се вниква в изразяваните смисли, в структурата на текста, в неговите лексикални, граматични и други езикови особености. Важно е да се подчертае, че разбирането на текста не е тъждествено на запомнянето.

Техниките за обучение в четене с разбиране на смисловата свързаност на изреченията в текст по български език и литература, които предлагам, трябва да осигуряват овластяване на умения за четене с разбиране на свързаността на повествователен и описателен текст. В съвременната педагогическа наука упражненията са най-често прилаганият учебен похват в образователния процес по български език. В методиката на обучение по български език под упражнение се разбира изпълняване на операция или на система от операции с езикови явления с цел да се постигне желан образователен ефект. В случая става дума за целенасочени взаимно свързани действия с нарастваща трудност, в резултат на които се овластяват знания и похвати за дейност. От организацията и начина на провеждане на упражненията зависи доколко и как ще се реализират задачите – от запознаване с лингвистичната същност на езиковите факти до формиране на собствен речев опит, нужен за изпълняване на комуникативни задачи (речеви и неречеви) в различни социокултурни сфери и в различни комуникативни ситуации. Упражненията се отнасят до дейностните характеристики на ОБЕ (*energeia*). Задачите отразяват статичните аспекти (*ergon*) на ОБЕ и са от два вида – познавателни (теоретични) и комуникативноречеви. Упражнението е дейност, чрез която се изпълняват учебни задачи и от двата вида.

Съвременният образователен процес е личностно ориентиран и е насочен към активната позиция на детето. Според доц. Станка Вълкова активната позиция на детето се свързва със следното:

1. Мотивация за учене. Стимулиране на познавателни интереси. Промяна на стимули: Аз искам – Аз зная и мога.

2. Максимално използване на интелектуалната енергия на всяко дете по време на учене.

3. Осигуряване на активно учене чрез участие на всяко дете в учебна дейност, за да овладее знанието като собствено постижение.

4. Откриване и трансформиране на информация, представяне на нейни логически връзки, овластяване на практики за запомняне и използване на информация.

5. Поощряване на верни, но вариативни решения.

6. Овластяване на система от операции за извършване на конкретна учебна дейност.

7. Свързване на овладени знания и умения с житейския и речеви опит на учениците.

8. Разширяване на самооценяването и преодоляване на оценяването само на степен на информираност.

Тези постановки определят и основни ключови понятия като: дейност на учениците, решаване на проблеми, свързани с практическо приложение на овладени умения, реализиране на нови взаимоотношения на взаимодействие и сътрудничество при изпълнение на практически задачи. Подчертава се, че практическата дейност има основно значение в процеса на познанието. Тя не се схваща само като краен резултат на познанието. Познавателното отношение на човека е по съ-

щество практическо отношение. В този смисъл практическата дейност е и основа на познанието, т.е. практиката е главен фактор за превръщане на обективната действителност в обект на познание и критерий за неговата истинност.

Текстът може да служи за организиране на различни образователни дейности. Някои от тях могат да бъдат свързани с:

- определяне на темата на текста;
- разпознаване на изреченията в него;
- определяне на относително самостоятелни смислови части в текста (епизоди, описания, диалози и т.н.);
- определяне на информационни и образно-емоционални детайли от текста, които са отговор на поставен въпрос;
- преразказване на текстове;
- съчиняване на текстове.

Посоченото разкрива, че работата с текста най-често се свързва с анализ, който се реализира чрез рецептивни дейности, чието учебно съдържание се отнася до специфични особености на съдържанието на текста и чрез творчески речевы дейности за приложение на знанията в нови комуникативни ситуации. Независимо от това, че текстът е обект на изучаване както пропедевтично, така и чрез овладяване на обобщени представи за неговата структура и съдържание, остават редица въпроси, които не намират задоволителни отговори в методическата литература. Много от тях се свързват не толкова с видовете текстове, които учениците четат, преразказват или съчиняват, колкото с ясната и конкретна представа какви умения те трябва да овладеят за самостоятелна работа с текста както в плана на рецептивните умения, така и в този на творческите речевы дейности. Независимо от двете направления в образователния процес при работата с текста се очертават въпроси, свързани с обобщената представа за текста като езиково явление, отличаващо се от изречението и думата. Още в първи клас учениците научават, че той се състои от изречения, свързани по смисъл. С това първично определение на текста се работи до четвърти клас. Възникват редица въпроси: какво означава изреченията да бъдат свързани по смисъл, кога те са свързани по смисъл, как се свързват по смисъл в един текст. Отговорите на тези въпроси не могат да бъдат дадени, ако учениците не овладеят умения не само да разбират смисловата връзка между изреченията в текста, но и да я реализират, когато пишат преразкази и съчинения.

Търсейки подобни отговори, разработих иновационен вариант на обучение по български език в трети клас, чрез който целях да постигна по-качествени резултати по отношение на уменията за четене с разбиране чрез овладяване на умения за разбиране на смисловата връзка между изреченията в повествователен и описателен текст.

В 3. клас специално внимание заслужава работата с текста за овладяване на умения да се чете с разбиране, като този процес се определя като комуникативен. Това са основополагащи компетентности, които имат изключително значение за

развитието на учениците и бъдещата им реализация. Подобен аспект на работата с текста все още остава недостатъчно разработен по отношение на техники и технологии на обучение. Затова иновационният вариант на обучение осигурява разработване и апробация на система от похвати на работа в трети клас с цел учениците да овладеят умения за четене и разбиране на различни типове текстове с опора на осмислянето на смисловата свързаност между изреченията в тях.

В иновационния вариант на обучение се реализират интегрирано теоретични постановки и идеи, отнасящи се до лингвистичната, психолингвистичната и социолингвистичната същност на текста и педагогическите постановки за съдържанието и типологията на упражнението.

Иновационният вариант на работа включва следните основни съдържателни направления в изследователската работа:

1. Обучение за овластяване на умения за разбиране на смисловата връзка между изречения в повествователен и описателен текст.

2. Обучение за овластяване на умения за четене с разбиране на смисловата връзка между смислови части в повествователен и описателен текст.

Образователните учебни дейности, чрез които се реализират задачите за всяко от посочените съдържателни направления, могат да се групират по следния начин:

А. Учебни дейности за разпознаване на изречението в текста като завършена смислова единица и ролята на думата за постигане на смислова връзка между изреченията в повествователен и описателен текст.

I. В повествователен текст

I.1. Допълни изреченията с подходящи думи, за да образуваш текст.

1. Вървя по улицата.

Срещам приятел.

Тръгваме.

Разказваме дълго.

I.2. Прибави подходящи думи, за да свържеш по смисъл изреченията. Препиши текста.

1. Вранка намерила сирене. Взела _____ в човчица и литнала към гората. Кацнала на клонче на дърво. Лисица подушила и стигнала под дървото. _____ мислила как да измъкне сиренцето от глупачето.

Думи за допълване: то, го

– Допълни изреченията в текста с подходящи глаголи.

1. Първият слънчев лъч _____ чучулигата. Тя _____ весело с крилца, вдигна се високо и запя сребрилата си песенчица.

Думи за допълване: пипна, погали, трепна, подскочи.

II. В описателен текст

II.1. Допълни изреченията с подходящи думи, за да образуваш текст.

Заваля сняг.

_____ вятър.

Животни _____.

Само врабчето си търси трошици.

II.2. Прибави в текста пропуснатите думи и го препиши.

Тигрите са _____ котки. Благодарение на своята _____ козина тигрите се сливат с високите треви.

За _____ тигърчета се грижи тигрица години и през това време _____ учи да ловуват.

Думи за попълване: най-големите, малките, пъстра, ги, майката.

Б. Учебни дейности за преобразуване на изреченията в текста с промяна на техния смисъл според изискванията на контекста

I. В повествователен текст

II.1. Промени неправилно употребените глаголи, така че изреченията в текста да имат смисъл.

В клоните на една голяма смокиня сви гнездо гарван и гарванка. Те живя щастливо, там отглежда своите малки.

Един ден допълзяха една голяма змия и се приютиха в дупката под дървото. Сега опасността висяха над главите на птиците. Те се боя от новия съсед, но какво може да направят.

II. В описателен текст

II.1. Промени изреченията, като замениш с подходящо съществително име подчертаните думи в текста, защото се повтарят в съседни изречения.

1. Тя прелита от цвете на цвете, за да събира прашец. Тя го държи в кошничка на задните си крака.

2. То е малко и сладко животинче. То обича да го галя и милвам. Обича да яде моркови и зелка.

В. Учебни дейности за попълване на текст с думи с цел постигане на смислова връзка

(за постигане на смислова връзка между думите в изреченията от текста)

I. В повествователен текст

II.1. Допълни подходящи думи, за да свържеш по смисъл думите в изреченията от текст.

1. Един човек си имал трима сина. Когато ходел гората дърва, все водел със себе си по един от тях. Веднъж трите момчета отишли сами гората, събрали повечко дръвца и понатоварили колата пътя колата се строшила, а трите момчета се спрели и захванали викат неволята.

II. В описателен текст

II.1. Допълни подходящи думи, за да свържеш по смисъл думите в изреченията от текста.

1. Иван Вазов е роден в град Сопот. Родителите му са будни ... трудолюбиви хора. Той учи ... сопотското взаимно училище. Бащата ... Иван Вазов дава на сина си възможност да чете и да се развива.

II.2. Камилите са много добре приспособени за живота ... пустинята. Те се хранят дори ... тръни и храсти, които други животни не докосват.

Г. Учебни дейности за допълване на изречения в текста въз основа на смислова връзка между тях

I. В повествователен текст

I.1. Включи подчертаното изречение в текста на подходящото място.

1. Тя била много красива.

Един ден Марин взел лодката на дядо си. Качил се на нея и отплавал. Отдалечил се от брега и видял една лилия. Помъчил се да я откъсне, но не успял.

II. В описателен текст

II.1. Кое от двете подчертани изречения е подходящо за текста? Намери неговото мястото между тях.

1. Мечката е най-едрият хищник у нас. Леговището си прави в дупките на скалите. Покрита е с гъста кафява козина, която я предпазва от студ.

Там спи зимен сън.

Мечката е много ниска.

Д. Учебни дейности за подреждане на изречения в текст според смисловата им връзка

I. В повествователен текст

I.1. Подреди изреченията в текст според смисловата им връзка, като спазваш дадения план, който отразява последователността на развитието на случката.

Кога живеели цар и царица?

Какво си нямали?

С какво се сдобили?

Какво направил бащата?

Кои били поканени и с какво дарили принцесата?

– Щастливият баща дал разкошен прием.

– Отдавна, отдавна в далечно царство живеели цар и царица.

– Те дарили принцесата с добродетелност и красота.

– Дълги години си нямали деца.

– На него били поканени всички вълшебници в царството.

– Най-после се сдобили с дъщеричка.

II. В описателен текст

II.1. Подреди изреченията в текста според смисловата им връзка.

1. Падна гръм. Гората зашумя. Снощи имаше буря. По покрива на хижата зачукаха дъждовни капки. Последва го друг. Дойде внезапно. Светкавици летяха една след друга.

2. То е весело и игрово. Аз си имам бяло агне. По цял ден си играем с него. Всеки ден му давам тревица.

Е. Учебни дейности за редактиране на изречения в текста с нарушена смислова връзка

I. В повествователен текст

I.1. Прочети и открий неподходящо употребеното изречение в текста и го премахни.

1. Една сврака измътила пет сврачета. Като попораснали малко, тя взела да ги учи да летят. Майка им ги учила да летят. Веднъж кацнали на една тополя да си отпочинат.

2. Един поп си посадил лозе. Когато лозето почнало да дава грозде, една лисица го изяждала. Докато узреело гроздето, една лисица го изяждала. Сиромашът поп не знаел какво да прави.

II. В описателен текст

II.1. Прочети и открий неподходящо употребеното изречение в текста и го премахни.

1. Художникът Владимир Димитров – Майстора е много прочут български художник. Той е известен художник. Една от красивите му картини е „Мома с ябълки“.

Ж. Учебни дейности за трансформиране на текст за постигане на съответствие между неговото съдържание и нова тема на текста (Учебни задачи за трансформиране на текст според задаване на нова тема):

I. В повествователен текст

I.1. Прочети текста и по негов образец напиши текст на тема „На море“.

На гости

На гости ми идва братовчедката от Сопот. Пътува с междуградски автобус. За развлечение чете книжка. Носи на баба сладко от сливки. Набрала е букет от теменужки. Чакаме я с нетърпение.

II. 1. В описателен текст

1. Прочети текста. По негов образец напиши текст на тема „Заръмя дъжд“.

Настъпи пролетта. Слънцето прогони снега от нивите. Поникна свежа тревица. Пъпките на дърветата се пукнаха. Показаха се зелени листенца. Цъфнаха цветята. Децата излязоха на двора. Викове им огласяха простора.

3. Учебни дейности за самостоятелно създаване на повествователен и на описателен текст

I. Повествователен текст

I.1. Представи си, че си бил в гората по време на снежна виелица. Напиши текст, в който да разкажеш какво ти се случи.

II. Описателен текст

II.1. Представи си, че пишеш дописка за училищния вестник. Съчини текст на тема „Човекът, когото най-много обичам“.

Обърни внимание на въпросите, които можем да си зададем.

– Как изглежда? (Описание на външността – лице, облекло)

– Защо го обичам?

– Как трябва да постъпвам, за да заслужа неговата обич ?

Описаните учебни дейности от експерименталната работа се изпълняват при работата по конкретни теми от уроците по български език и за развитие на речта. В годишното разпределение са посочени темите и учебната дейност, която се изпълнява от учениците.

Разбирането на смисловата връзка между изреченията и смисловите части в текста се усъвършенства на всеки възрастов етап от развитието на ученика и се отличава със своя специфика по отношение на тяхното развитие. Ето защо в обучението по български език и литература в началното училище въпросът за четенето с разбиране на смисловото единство на текста е бил и ще бъде актуален. Необходимо е да се разработват и обосновават различни иновационни варианти на обучение, чрез които да се разширява работата по този проблем.

ЛИТЕРАТУРА

Вълкова, Ст., Гарчева, Ю ., Витанов, (2004). Л., *Български език, математика и приложни дейности*, София.

Вълкова, Ст. (1996) *Формиране на комуникативноречеви умения в началното училище*. София.

Здравкова, Ст ., Мончев, Е., (1992) *Четенето било лесно*. София.

Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс, сборник (2000). София.

MASTERING THE READING SKILLS BY UNDERSTANDING THE SEMANTIC RELATION BETWEEN SENTENCES IN NARRATIVE AND DESCRIPTIVE TEXT IN THIRD GRADE

✉ **Mrs. Zaynepa Yuruk, teacher**
„St. st. Cyril and Methodius“ School
2972 Breznitsa, Bulgaria
E-mail: zeni1104@abv.bg